

A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA OKTATÁSÁRÓL A KÜLFÖLDI EGYETEMEKEN HELYZETÉRTÉKELÉS ÉS VITAANYAG

Pál József

az MTA doktora, egyetemi tanár,
Szegedi Tudományegyetem
paljzsf@gmail.com

1. Történeti áttekintés

Az 1920-as, 30-as években hathatós állami támogatással kiépült egyetemközi kapcsolatoknak köszönhetően néhány európai városban (Berlin, Párizs, Róma, Bécs) a legkitűnőbb szakemberek oktatták a magyar kultúrát. A második világháború utáni években ez a helyzet az emigráció működése révén nem romlott, inkább még több egyetemen kapott katedrát magyar professzor. Sorsunk fintora, hogy a generációváltás lehetőségét az 1956-os forradalmat követő külföldre menekülési hullám teremtette meg. Ezen utóbbi tanárok nagyjából a rendszerváltás körüli időben mentek nyugdíjba, esetenként méltó utódotkat hagyva, akik átvették a tanszékek vezetését. A hatvanas években a korábban külföldre települt és ott egyetemi karriert kiépítő magyar professzorok mellett a „hivatalosan” kiküldött magyar vendégtanárok is (például a 70-es években Rómában tanított Szauder József, majd Klaniczay Tibor akadémikus) színesítették a palettát, így a hatvanas-hetvenes évek végére egészen komoly lett a nyugati magyar tanszékek hálózata.

A magyarságtudomány oktatásának és a világban való jelenlétének egyik legfőbb szakmai fóruma a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. (Jogelődjét, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot, az MTA Klaniczay Tibor kezdeményezésére alapította, 1977. augusztus 25-én, Nyíregyházán. Mai nevén 2002 óta szerepel, 1979 óta az UNESCO által nyilvántartott tudományos szervezet.) A hungarológiai oktatás és kutatás, valamint a stúdiumok versenyképessége szempontjából jelentős lépésre került sor, amikor 1986-tól átalakult (jelentős mértékben modernizálódott, és más, nyugat-európai országok gyakorlatához közelített) a külföldi magyar vendégoktatói rendszer finanszírozási logikája, ami egyébként összhangban volt a korábbi, Klebelsberg Kuno idején megfogalmazott magyar kormányzati koncepcióval is.

Emellett jelentősebb (és folyamatosnak tervezett) könyvtári és kisebb infrastruktúra-javító lehetőségeket is megnyitott. Ennek eredményeképp a tartalmi gazdagodás mellett extenzív fejlesztésekre is sor kerülhetett – például új lektorátusok beindítása vagy éppen a párizsi Egyetemközi Magyarságtudo-

mányi Központ (CIEH – Paris III – Sorbonne) megnyitása 1985-ben. (A nyolcvanas évek közepén kialakított támogatási rendszer forrásai azonban fokozatosan szűkültek, s az eredeti elképzelésekhez képest jóval szerényebb szinten stabilizálódtak, majd az elmúlt években tovább csökkentek.)

Megemlítendő az is, hogy ezekben az évtizedekben még létezett egy olyan intézményi struktúra is – Hungarológiai Központ, Magyar Nyelvi Intézet (MANYI?), Nemzetközi Előkészítő Intézet (NEI) – amely (a nagy egyetemi szakmai központok mellett) a hungarológiai tevékenység magyar finanszírozású szakmai háttereként működött (közülük a NEI látta el a – gyakran magyar ösztöndíjasként érkező – egyetemi tanulmányokat végző külföldi hallgatók intenzív nyelvi képzését).

Még az 1989-es rendszerváltozást követően is több kiemelkedő tehetségű magyar kutató, egyetemi oktató talált magának egyetemi állást külföldön. De a hanyatlás tendenciája már nyilvánvalóan megmutatkozott. Sajnos az elmúlt huszonhárom esztendőben Magyarországon hiába dolgoztak ki stratégiát a hungarológia hatékony oktatására, ezt nem követte konkrét eredménnyel járó lépés. Sőt, egyre kevesebb anyagi forrás áll rendelkezésre a cél legalább minimális szintű megvalósítására.

A legjelentősebb változásra 2000-ben került sor, amikor az akkori művelődési kormányzat – a NKÖM (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma), a KüM-mel (Külgügyminisztérium) és az Oktatási Minisztériummal karöltve – a külföldi kulturális intézetek hálózatát megerősítve lendületet adott a magyarságtudományi területen folyó oktató és kutató tevékenységnek (Collegium Hungaricumok). A hazai intézményrendszerben jelentős változást hozott a Balassi Intézet (ko-

rábban Balassi Bálint Intézet – BBI) létrejötte 2002. január 22-én, amely egyrészt átvette és egybefogta a korábbi intézmények (NEI, MANYI, Hungarológiai Központ) tevékenységét, majd 2004-ben a művelődési kormányzat kibővítette a feladatkörét azzal, hogy a Balassi Intézethez utalta a korábbi Külföldi Kulturális Intézetek Igazgatóságát, a Márton Áron Szakkollégiumi rendszert és a Magyar Ösztöndíj Bizottságot.

II. A jelenlegi helyzet rövid áttekintése

A hungarológia gondozásával ma a Balassi Intézet van megbízva, amely korábban a kulturális és oktatási minisztériumokhoz, ma viszont (szakmai szempontból nagyon nehezen magyarítható módon) a KIM-hez (Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium) tartozik. A rendszer irányítása és működtetése – különösen, ha a hazai és nemzetközi vonatkozásait egyben nézzük – átláthatatlan. A szervezet alapvetően a KIM-hez tartozik, ám még több más minisztérium és terület kompetenciájába vágó tevékenységét szervezi, ellenőrzi és működteti: mindez elég reménytelennek tetsző vállalkozás. Úgy tűnik, politikailag nincs gazdája a területnek. Ezen mindenképpen változtatni kellene.

Az intézet honlapján olvasható küldetése a következőképpen szól: „A Balassi Intézet működteti Magyarország Vendégoktatói Hálózatát, amelynek keretében magyar anyanyelvi oktatók külföldi egyetemeken magyar nyelvet, kultúrát, nyelvészetet és irodalomtudományt tanítanak.

A »lektori hálózat« a kulturális diplomácia régi és jól bevált eszköze, és fontos szerepet játszik a külföldi egyetemeken működő hungarológiai oktatás és kutatás minőségének biztosításában, illetve az oktatóhelyek magyarországi kapcsolatrendszerének támogatásá-

ban. Az oktatás és a diákműhelyek szervezése mellett vendégoktatóink részt vesznek a tanszék/szervezeti egység tudományos és közösségi életében, tudományos és tudományos-szervező munkát folytatnak, és kulturális programokat szerveznek, nemcsak egyetemükön, hanem a nagyközönségnek is.

Oktatóhelyeink 20 (elsősorban európai) országban működnek. Általában 40-45 vendégoktató tanít 1-4 éves megbízás keretében 35-38 különböző egyetemen; évente 12-15 hely üresedik meg.

A Balassi Intézetben belül a Vendégoktatói Iroda látja el a Vendégoktatói Hálózat működtetésével kapcsolatos feladatokat. Az Iroda végzi a pályázatátással és a szakmai felügyelettel kapcsolatos teendőket, megszervezi a taneszközellátást, elősegíti az információáramlást és minden év augusztus végén megrendezi a vendégoktatók éves értekezletét.” (URL) (Megjegyzés: a vendégoktató általában lektort jelent.)

A honlap (2012. február) három csoportba osztva felsorolja a „külföldi lektorátusokat”. Tanulmányom e részében felhasználtam a honlap egyes adatait, de azokat gyakran kiegészítettem (pl. Kanada), illetve az oktatásra vonatkozóan egyéb forrásból származó tényeszerű megállapításokat tettem. Így a honlaphoz képest itt lényeges eltérések is vannak.

1. Vendégoktatók: Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Bulgária, Csehország, Egyiptom, Észtország, Franciaország, Horvátország, Kína, Lengyelország, Macedónia, Oroszország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Törökország.

2. Helyi lektorok: itt egy adat szerepel: Egyesült Királyság: University of Glasgow, Centre for Russian, Central and East European Studies, Department of Central and East European Studies.

3. Az egyéb, kiküldött lektor nélkül működő oktatóhely link olyan helyre vezet, ahol különféle kulturális programokról van szó, például kávéházi performanszról, de egy szó sem esik egyetemi hungarológia-oktatásról.

(A felsorolásból hiányzó fontos kapcsolatok közül a németről és az olaszról az intézet munkatársai külön részletes tájékoztatást adtak.)

II.1. A magyart oktató tanszékek tevékenységéről • A külföldi egyetemeken a magyar nyelv oktatása meglehetősen változatos egységekben folyik. Van, ahol a finnugor tanszékek keretében helyezkedik el (ezek vannak legtöbben), de létezik a keleti nyelvek és kultúrák, a szláv intézetek, a germanisztika területéhez kapcsolt változatokban. Vannak konjunkturális kezdeményezések is (jellemzően ilyenek azok az egyetemi intézetek, ahol az Európai Tanulmányok keretében, a Közép-Kelet-Európára fókuszáló központokban jelent meg magyar nyelv és civilizáció oktatása).

Az amerikai kontinensen az elmúlt évtizedekben egymás mellett tanítottak (több ezer kilométer távolságban) Robert Austerlitz, Deák István, Sinor Dénes, Birnbaum Marianne, Bisztray György, mellettük a Bloomingtoni egyetemen is beindult, ha nem is a hagyományos értelemben vett, magyar szakos képzés magyar vendégprofesszorokkal (Bérend T. Iván, Ránki György, Szegedy-Maszák Mihály stb.). Az övékhez hasonló tematikával és mélységben szinte sehhol sem folytatódik a hungarológia oktatása.

Napjainkban a magyar történelemről időnként kurzusokat szerveznek a Rutgers, the State University of New Jersey Német, Orosz és Kelet-európai Nyelvek és Irodalmak című programjában. Az oktatóhely vezetője: Dr. Paul Hanebrink, bár a mostani tanévben az oktatás (minor, BA) szünetel. A magyar

program nincs fenn az egyetem honlapján. Paul Hanebrink egy speciális, Magyarországra is vonatkozó témával foglalkozik: az antiszemizmus 20. századi történetével. A kutató tanulmányaiban a jól ismert kliséket ismétli. Angol nyelvű publikációiban erősen bírálja Klebelsberg és Szekfű Gyula munkásságát. Hanebrink egyetemi honlapján magyar nyelvű publikációt fel sem tüntetett, egy magyarra fordított tanulmányáról tudok.

Angliában a londoni egyetemen egymás mellett oktatott az Eötvös Collegium híres angol lektorából lett magyar tanszékvezető, George Cushing professzor, a kiváló magyar kötődésű történész, Péter László, Peter Ewans és a politikatörténész Schöpflin Gyula. Később Cushing professzor helyét előbb Czizgány Lóránt, majd az Austerlitz-tanítvány amerikai Daniel Abbondolo pályázta és nyerte meg. (Itt egyébként fokozatos visszaszorulásnak vagyunk tanúi: a magyar lektori hely már évekként elszűnt.)

Ausztriában, a Bécsi Egyetemen (Filológiai-Kultúratudományi Kar Európai Összehasonlító Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet Finnugor Osztály) az oktatóhely vezetője Dr. Timothy Riese, vendégoktatója most Dr. Czibula Katalin vendégtanár.¹ A nagy múltú (egykor Rhédey Károly kapott itt vendégprofesszori megbízást) intézmény vezetőjének publikációs tevékenysége szinte kizárólag a finnugor tanulmányok körébe

¹ Hungarológia képzések: Hungarológia bachelor (150 ECTS-pont), Hungarológia master (120 ECTS-pont), Szabadon választható 30 ECTS-pont nagyságú hungarológia-csomag nem hungarológus hallgatók számára (Magyar nyelv, irodalom és kultúra), Fennisztika bachelor: (150 ECTS-pont), Finnugrisztika master (120 ECTS-pont), Szabadon választható 30 ECTS-pont nagyságú fennisztika-csomag nem fennisztika szakos hallgatók számára (Finn kultúra és nyelv)

tartozik. Sok tanulmánya Magyarországon is megjelent.

Bulgáriában két helyen² folyik magyar oktatás. Szófiában magyar szak van, Veliko Tarnovában heti négyórás nyelvtanfolyam. Az MA-képzést folytató hely vezetője jelentős nemzetközi publikációs tevékenységet folytat a görög és a szláv nyelvészet és művelődéstörténet területén. Magyar vonatkozású tanulmányt nem találtam tőle. Ez vonatkozik Tsenka Ivanovára is. Bedecs László vendégtanár ismert irodalomtörténész, főleg a 20. századi magyar irodalom a kutatási területe.

Csehország. A prágai Károly Egyetemen³ mind hungarológiához értő vezető, mind kellő számú oktató rendelkezésre áll, s ők is a hungarológia valamelyik területével foglalkoznak.

Egyiptomban a magyar a német tanszék része. Itt pusztán magyar nyelvoktatás folyik (Kovács Renáta lektor). (Jelenleg két magyar vonatkozású – egy történeti, egy pedig irodalmi tárgyú – doktori disszertáció készül, azzal a perspektívával, hogy a legnagyobb kairói egyetem, az Ain Shams, magyar nyelvi és civilizációs tanszéket kívánt alapítani.)

Észtországban a Tartui Egyetemen a Finnugor Tanszék részeként magyar lektori nyelv-

² Ohridi Szent Kelemen Tudományegyetem Klasszikus és Új Filológiai Kar Magyar Szak, az oktatóhely vezetője: Dr. Mirena Slavova, vendégoktató: Dr. Bedecs László. Hungarológiai képzések: BA és MA. Veliko Tarnovói Szent Cirill és Metód Egyetem Modern Nyelvek Kara Szláv Tanszék. Az oktatóhely vezetője: Dr. Tsenka Ivanova, vendégoktató: Zsolcsák-Dimitrova Edina. Hungarológia: nyelvoktatás heti négy órában (hat félév).

³ Károly Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szláv és Kelet-európai Nyelvek Intézete Közép-Európai Stúdiumok Szakcsoport. Az oktatóhely vezetője: Marek Junek, PhD, vendégoktató: Dr. Fercsik Erzsébet vendégtanár. Képzés: Közép-európai tanulmányok BA, MA

oktatás folyik. Lektor Tóth Tünde. Képzések: Hungarológia BA-mellékszák 30/180 ECTS, Hungarológia MA-főszak 120 ECTS.

Hollandiában a nagy múltú Groningeni tudományegyetem Finnugor Intézetének vezetésére a nyolcvanas évek második felében Honti László kapott meghívást, aki mellett egy Hollandiában élő magyar oktató, de Biekerékjártó Ágnes tanította (és tanítja ma is) a magyar irodalmat és nyelvészetet. Így Groningenben Honti professzor Udinébe való távozását követően is megmaradt a magyar nyelv és irodalom oktatása.

Franciaországban elvileg jó a helyzet, hiszen hat helyen is folyik magyar oktatás, a Sorbonne-on van Egyetemközi Tanulmányi Központ. Párizsban két helyen van magyar oktatás (Paris3, Inalco). Itt igen jelentős, a francia szakmai közvélemény által is megbecsült hungarológusok dolgoztak korábban (például a központot megalapító nyelvész Jean Perrot – Paris3, az irodalmár-fordító Jean-Luc Moreau – INALCO). A mostani vezetők azonban – Szende Tamás kivételével – egyáltalán nem foglalkoznak (S. Martens francia-német kapcsolatok, Constantin Bobas grecista, Martine Vertalier általános nyelvész, Bernard Genton amerikanista) vagy csak perifé-

rikusan foglalkoznak (mint a Paris3-n működő Egyetemközi Magyar Tanulmányi Központ vezetője, szociolingvista-afrikanista Patrick Renaud) hungarológiával. A CIEH-ban van magyar lektor, magyar vendégprofesszor (Maár Judit) és magyar fél által javasolt magyar vendégdocens. Az INALCO-n van magyar szekció, amelyet Szende Tamás vezet, és ott oktat Kányádi András is. Francia területen a hungarológia oktatásának domináns eleme a lektori nyelvoktatás.⁴ Némi vigaszt nyújthatnak a társírányítású doktori disszertációk (*co-tutelle*), e területen több magyar vonatkozású disszertáció született, amelyek magyar oktató-kutatóhelyekhez is kötődnek.

Franciaországban az egykor jó pozíciók rohamosan romlani kezdenek: a fentiek kivül Lyonban is volt magyar lektorátus (Lyon3), a másik lyoni egyetemen (Lyon2) pedig bizonyos rendszerességgel meghívott magyar vendégprofesszor (Granasztói György, Jónás Ilona, Beke László) dolgozott. A lyoni lektorátus stratégiai fontosságú hely volt, amiről – rosszul értelmezett takarékoságból – a magyar fél mondott le. A helyzet súlyosságát, és a kulturális diplomáciai csatornák elmúlt esztendőkből történő beszűkülését mutatja, hogy a hungarológiai oktatás éppen most

Párizsi Sorbonne Egyetem, Párizs3, CIEH: Egyetemközi Magyar Tanulmányi Központ. Az oktatóhely vezetője: Dr. Patrick Renaud. ILPGA: Általános és Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Intézet. Az oktatóhely vezetője: Martine Vertalier, vendégoktató: Gárdosi Rita lektor. Nyelvtudományi BA keretében önálló minor, és folytatható MA-képzésben is. Magyar nyelv-tanfolyam, két féléves, 4 ECTS, a nyelv-tanfolyam fakultatívan folytatható, még négy féléven keresztül (így az egész hároméves BA-képzés alatt elérhető). Magyar nyelv-tanfolyam, két féléves.

Strasbourg-i Egyetem Magyar Tanulmányok Tanszéke. Vezető: Bernard Genton, vendégoktató: Dr. Szépe Judit lektor. Oklevelet adó hároméves nyelv és civilizáció kurzus (heti 10 óra).

veszti el egyik szimbolikus, nagy jelentőségű professzúráját a Sorbonne-on (Paris3).

Kanada. University of Toronto Munk School of Global Affairs keretében működő Centre for European, Russian and Eurasian Studies Hungarian Studies Programme, Robert Clegg Austin (PhD), történésszel, fő szakterülete a Balkán (Albánia, Koszovo), Susan M. Papp (M. A.) több tanulmányt írt az észak-amerikai magyar emigrációról és Tomory Éva nyelvoktató. A University of Manitobán a German and Slavic Studies keretében van magyar oktatás. Intézetvezető: Cherryll Dueck, a professzorasszony germanista. Van egy minor program Central and East European Studies néven, ebben szociológiai, történelmi előadások vannak magyar témákról is, kínálnak kezdő és haladó magyar nyelvi kurzusokat.

Kína. A pekingi egyetemen magyar BBI-kiküldött tart lektori órákat. Pekingi Idegennyelvi Egyetem Európai Nyelvek és Kultúrák Kara. Vezető: Dr. Hszü Jan Ji (Xu Yan Yi) (nem találtam róla témánk szempontjából érdemi adatot), vendégoktató: Molnár Ilona lektor. Magyar szak – két évente induló BA (négyéves képzés) és négy évente induló MA. Még egy helyen folyik 2009 óta ilyen munka az észak-kelet-kínai Harbin egyetemén, ide az ELTE közvetlenül küld magyar lektort.

Lengyelországban három intézményben⁵ folyik hungarológiai képzés (Varsó, Krakkó, Poznan): mindhárom helyen magyar szakos

⁵ Krakkó, Jagelló Egyetem Filológiai Kar Magyar Filológiai Tanszék. Vezető: Dr. CSc Nagy László Kálmán, vendégoktató: Dr. habil. Domonkosi Ágnes. Magyar nyelv és irodalom BA és MA, Ötéves egyetemi magyar szak.

Poznan, Adam Mickiewicz Egyetem Nyelvtudományi Intézet. Vezető: Koutny Ilona, lektor: Dávid Mária. Magyar szak BA és a 2010/2011. tanévtől MA,

képzettséggel (esetenként magyar tudományos minősítéssel) is rendelkező szakemberek és lektorok tanítanak.

Macedónia. A skopjei egyetemen néhány hónapja indult magyar nyelvoktatás két felelősének hungarológiai tudományos munkásságáról nincs adat. Az előtérben nyilvánvalóan a nyelvoktatás áll. Szent Ciril és Metód Egyetem Blazse Koneszki Filológiai Kar Török Tanszék. Vezető: Dr. Sevin Alil, vendégoktató: Czinege-Panzova Annamária. Magyar mint idegen nyelv, C-szak (négy félév, heti négy óra)

Németországban a magyar professzori szintű oktatása évszázados múltra (Gragger Róbert) tekint vissza. A göttingai egyetemre Gulya János kapott professzori megbízást, később Bayreuthba is magyar vendégtanárokat hívtak meg (Vajda György Mihályt és őt követően Kulcsár Szabó Ernőt, akivel később újraéledt a berlini Humboldt Tudományegyetemen is a magyar tanszék).

A berlini Humboldt Egyetemen a hungarológiai képzés a Szláv Intézet keretén belül folyik. A tanszékvezető Lőrincz Csongor, munkatárs Dr. Hegedűs Rita és Görbe Tamás. Az önálló képzés 2008-tól alapképzés és nyelvoktatás formában folyik. A tanterv erőteljesen összpontosít az irodalom- és kultúratudományokra. A tanszéknek két teljes és két félállású oktatója van.

Göttingenben a Finnugor Tanszéken⁶ folyik lektori nyelvoktatás. A finnugor szakos

Nem bolognai rendszerű ötéves magyar szak (az ideai IV–V. év)

Varsói Tudományegyetem Neofilológiai Kar Magyar Filológiai Tanszék. Vezető: Prof. dr. Boženna Bojar, lektor: Joós Katalin. Képzések: Magyar szak BA és MA, Finnugor szak BA magyar szakirány, Nem bolognai rendszerű ötéves magyar szak.

⁶ Georg-August Egyetem Finnugor Tsz. Rab Irén lektor

⁴ Bordeaux3 Michel de Montaigne Egyetem Nyelvek és Civilizációk Kara Germán és Szláv Tanulmányok Tanszéke Magyar Részleg. Vezető: Stéphane Martens, vendégoktató: Dr. Varga Róbert lektor. Oklevelet adó hároméves nyelv-tanfolyam (heti 2–3 óra).

Charles de Gaulle Egyetem Lille3, Újlatin, Szláv és Keleti Nyelvek Tanszéke. Az oktatóhely vezetője: Constantin Bobas, vendégoktató: Krizsán Enikő lektor. Oklevelet adó hároméves magyar nyelv és civilizáció kurzus (120 perc/hét az első négy félévben, majd 180 perc/hét az utolsó két félévben).

Párizsi Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézete (INALCO). Az oktatóhely vezetője: Dr. Szende Tamás, vendégoktató: Sziklai Éva lektor. Magyar szak BA és MA, Nem bolognai típusú 4+1 éves képzés.

BA és MA keretében van lehetőség hungarológiai szakirány elvégzésére, a tanszék meghatározó profilja a finnugor nyelvészet.

A Hamburgi Egyetemen szintén a finnugrisztika, illetve az uralisztika dominál.⁷

Nem különbözik az általános iránytól a müncheni (regensburgi) magyar oktatás sem,⁸ a hungarológia itt is csak másod- vagy harmadrendű szerepet kap, elsősorban lektorátusi nyelvórák formájában.

A regensburgi egyetemnek nincs magyar intézete, eddig ott – a pécsi egyetemmel együttműködve – csak nyelvoktatás folyt. A bajor és magyar állami támogatással működő Müncheni (már Regensburgban működő) Magyar Intézet órákat is ad az egyetemen, és tervezik a nyelvoktatáson túlnyúló, igényes hungarológiai program létrehozását, a már létező cseh, szlovák és román kezdeményezések nyomán. (Egyelőre ez – magyar támogatás híján – még csak terv.) A német állam és a Bajor Szabadállam a regensburgi egyetemen összpontosítja a németországi kelet- és délkelet-európai kutatásokat. (URL2)

A német (és francia) nyelvterület mellett a hungarológia másik fellegvára hagyomá-

nyosan Olaszország.⁹ A rendszerváltás idejében tíz olasz egyetemen folyt hungarológiai képzés. Az azóta eltelt időszakban két milánói, a pavai és a torinói egyetemen megszűnt a magyar nyelv, irodalom és kultúra „szakos” oktatása. Maradt hat, a vezető professzorok hetvenhez közeledő életkora (egy kivétellel) ezek bezárásának a rémképét vetítik előre. (Olaszországba a Balassi Intézet nem küld lektorokat sem.)

A magyar művelődés egykor híres központjának számító Bolognai Egyetemen (Modern Idegen Nyelvek és Irodalmak Tanszéke) az elsősorban finn irodalommal foglalkozó vezető (Carla Corradi) mellett lektori magyar nyelvoktatás folyik (Rozsnyói Zsuzsanna).

A Firenzei Egyetem Modern filológiai tanszékén két kolléga dolgozik: Töttössy Beatrix docens és Kapácsy Kinga lektor.

Nápolyban a Keleti Intézetben a Kelet-európai Tanulmányok tanszékén oktatják a hungarológiát, a tanszék vezetője ismert hungarológus, Amadeo Di Francesco, munkáját lektor segíti. A hallgatók főleg az alapképzésben vesznek részt.

nyos értelemben vehető magyar tanszék (egy vagy két tanárral és egy-egy lektorral): Torino (Paolo Santarcangeli, majd Gianpiero Cavaglia); Udine (Csillaghy András és később Roberto Ruspanti, mellettük a finnugrista Bereczki Gábor majd Honti László), Padova (Dezső Lászlót követően Danilo Gheno, most Cinzia Franchi), Bologna (Várady Imre, utána Guglielmo Capacchi, ma Carla Corradi Musi), Firenze (Pál linkás László, Hubay Miklós, majd Töttössy Beatrix és mellettük a finnugrista Danilo Gheno), Róma (1979-től Sárközy Péter és mellette a finnugrista Angela Marcantonio), Nápoly (Amedeo Di Francesco és mellette 2000-ig Marinella D'Alessandro).

De más egyetemeken is folyt valamilyen szinten magyar oktatás (Velencében lektorátus és altajisztikai intézet), 1989-ben tizenegy egyetem részvételével létesült az Olaszországi Egyetemi Központ.

A Padovai Egyetemen¹⁰ az 1930-as években alapított magyar tanszéknek jelenleg egy magyar és egy olasz oktatója van, s a munka középpontjában itt is a nyelvoktatás és a finnugrisztika állt. Nemrégiben a nyugdíjba vonult finnugor specialista docens (Danilo Gheno) helyére pályázatot írtak ki, amelynek nyertese egy, a magyar irodalomtörténettel foglalkozó olasz kollégán.

A Római „La Sapienza” Egyetem Magyar Tanszékének vezetője Sárközy Péter professzor. A tanszéken rajta kívül egy kutató, két óraadó és két lektor tanít; évente három-négy végzősük szokott lenni BA-szinten, míg évente egy-két fő szerez MA-oklevelet. A tanszék fennállása óta tucatnyi disszertáció született magyar vonatkozású témából. A hallgatók főszakként (egy másik nyelv mellett), illetve mellékszakként (harmadik nyelvként) is felvehetik a hungarológiát, amely mindkét szinten nyelvórákból (heti hat óra), irodalom- és kultúrtörténetből (heti öt óra), valamint heti két óra finnugrisztikából vagy (mediáció szakon) fordításmélethelel áll. A tanszéknek saját folyóirata van (*Rivista di Studi Ungheresi*), amelynek évi egy száma jelenik meg.

Az Udinei Egyetemen¹¹ a hungarológia az idegen nyelvek és irodalmak szak keretében végezhető, egy másik nyelvvel együtt. MA-szinten fordítástudomány és mediáció keretében „c”, azaz 3. nyelvként választható, továbbá európai és Európán kívüli nyelvek és irodalmak keretében a két nyelv egyikeként.

¹⁰ Nyelv-, Kommunikáció- és Színháztudományi Intézet Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék. Lektor: Rózsavölgyi Edit.

¹¹ Kelet-európai Nyelvek és Kultúrák Tanszéke. Roberto Ruspanti tanszékvezető, Paolo Driussi tudományos munkatárs.

¹² Udmurt Állami Egyetem Udmurt Filológiai Kar Általános és Finnugor Nyelvészeti Tanszék. Vezető:

Oroszország három egyetemén¹² folyik magyar oktatás, mindhárom helyre a BBI küld lektort. Az oktatási egységet vezető szakemberek közül az udmurt egyetemen dolgozó kollégától (K. Kelmanov) nem találtam publikációs adatot, a moszkvai (Nagyvezda Bratcsikova) finn nyelvkönyvet írt Oroszországban (2010), a szentpétervári (N. Ny. Kolpakova) viszont orosz–magyar összehasonlító nyelvész, akinek van(nak) Magyarországon is megjelent tanulmánya(i).

Törökország. Az ankarai egyetemen (Nyelv- és Történelemlétföldrajzi Kar Nyugati Nyelvek és Irodalmak Tanszékcsoportja) a hungarológia oktatását elismert és sokoldalú ismerettel rendelkező szakember, Naciye Güngörmüs tanszékvezető irányítja. Lektor: Kincses-Nagy Éva. Hungarológia BA (240 ECTS; 191 ECTS-t kitevő szakirány), MA és PhD, Fakultatív magyar nyelvtanfolyam (fél-évente 4 ECTS, 4 óra/hét).

Gyökeresen más helyzetben van a hungarológia oktatása a szomszédos országokban, a részben magyarok lakta területeken. Horvátországban két helyen (Eszék, Zágráb) van magyar oktatás. Eszéken a nem túl biztató, Választható Tudományok nevű tanszéken egy lektor dolgozik. A személyi állomány alapján Zágrábban a hungarológia, török és judaisztika (közös) tanszéken magas színvonalú munka folyik. A három romániai (Bukarest, Kolozsvár, Marosvásárhely), a szerbiai (Belgrád és Újvidék), a négy szlovákiai (Beszter-

Valentyin Kelmakovics Kelmakov, lektor: Asztalos Erika. Nem bolognai típusú ötéves egyetemi szak (magyar–udmurt), kétfévente indul.

Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem, Filológiai Kar, Finnugor Filológiai Tanszék, vezető: Dr. Bratcsikova Nadezhda, vendégoktató: Túróczi Szilvia lektor. Kötelezően választható szlovák és orosz szakosoknak (heti 6 óra), fakultatív újságíró szakosoknak (heti 4 óra)

cebánya, Pozsony, Nyitra, Eperjes), illetve a két szlovéniai (Ljubljana, Maribor) magyar képzőhelyen dolgozó szakemberek nyilvánvalóan más feltételek mellett, más feladatot látnak el, mint a nem magyarok lakta területen működők, ezek az intézmények esetenként jelentősen hozzájárulnak a hazai tudományosság eredményeihez is.

Noha a fogalmak tisztázottnak tűnnek, mégis rendszeresen összemósódnak bizonyos kérdések. Így például általánosan elfogadott az a megközelítés, hogy a hungarológia célcsoportjai külföldön mindenekelőtt a nem magyar anyanyelvűek, akik a magyar mint idegen nyelv iránt érdeklődnek, s a magyar művelődés tanulmányozásához is ilyen alapon közelítenek. A történeti okokból külhoni országokban lévő magyar közösségek e téren más helyzetben vannak, hiszen a magyar kulturális nemzet részei.

III. Következtetések, veszéylek

A felvázolt kép alapján világosan látszik: a terület általános áttekintésére van szükség, amihez nem lehet úgy hozzákezdeni, hogy ne gondolnánk arra, a kormányzatnak hozzá kell rendelni forrásokat.

1. A tárcaközi irányítás jelenlegi rendszere szakmai szempontból és a nemzetközi oktatási és tudományos együttműködés szempontjából nem megfelelő.
2. A külföldi egyetemokről eltűnőben vannak a magyar témából sokoldalúan felkészült, nemzetközi tekintélynek örvendő nagy tanáregyenységek. Ha vannak ilyenek, azok nem a hungarológiai központokban, illetve azok vezetésében dolgoznak.
3. Nem lehet magyar szakból disszertálni, magiszter képzésben résztvenni.
4. A magyar kultúra helyett a finnugor nyelvést játsza a főszerepet, ami – értelem-

szerűen – csak nagyon kis része a hungarológiának.

5. A magyar nyelv oktatása második vagy harmadik nyelvként, valamilyen más diplomához (szlavisztika, germanisztika) szükséges melléktantárgyként szerepel.
6. A hungarológia kimerül a XX. század Közép- és Kelet-Európa történelmének oktatásában, ahol a térség históriájának többé-kevésbé hangsúlyos fejezetét tanítják (gyakran negatív megközelítésben).
7. A nyolcvanas évek végétől több helyen erőteljes kísérlet történt a nyelvészeti terület prioritásának megteremtésére, illetve megőrzésére. A terület szakmai felelősei nem vették figyelembe, hogy a hallgatói és kutatói érdeklődés inkább (de legalább is a nyelvoktatás mellett egyre erőteljesebben) a magyar, illetve közép-európai művelődéstörténet, az összehasonlító irodalomtörténet tanulmányozása felé fordult.¹³ Bebizonyosodott, hogy a magyarságtudomány kutatásában és a hungarológiai oktatásban – ha meg akarjuk tartani a pozíciókat – szakmailag több lábon kell állnia. Erre a központok egy része nem volt, és ma sincs fölkészülve.
8. Vannak szakmai szempontból biztató események is. Az elmúlt években több

¹³ Ennek volt jó példája, amikor a Paris3 CIEH vezetésére Xavier Richet, Magyarországot jól ismerő és jó kapcsolatokkal rendelkező közgazdász kapott megbízást (2001–2005), aki a nyelvi és irodalmi oktatási feladatokat megtartva és tiszteletben tartva, a kutatási programokat illetően sikeresen nyitott a történelem, a művelődéstörténet, a politológia és általában véve a társadalomtudományok irányába. A „csak” nyelvészeti és nyelvoktatási kompetenciák csatasorba állítása (műveljék bár a területet esetleg mégoly színvonalasan is) beszűküléshez, a hallgatói létszám drasztikus csökkenéséhez és izolálódáshoz vezet. Richet rofesszor megbízatását követő időszakban Párizsban ez a folyamat zajlott le.

helyen (így Szegeden és Budapesten) sikerült hungarológia mesterszakot akkreditáltatni (Szegeden angol nyelven is.) Ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a hungarológia oktatása és kutatása az elvárt színvonalon alakuljon.

A közvetlen gazdaságossági szempontok mindenütt (egyed)uralkodóvá válnak az egyetemi oktatásban. Kizárólag ezt tekintetbe véve a hungarológia, mint a legkisebb szakok egyike, megszűnik, vagy tovább degradálódva pusztá kuriózzummá válik. Hiába állandó hivatkozási alap az 1920-as évek kultuszminisztere, valójában erőteljes anti-klebsbergianus irány vált meghatározóvá, s felő, hogy a hidegháború után tartalmilag újra lebontásra kerül az, amit a miniszter (majd Hóman Bálint) felépített. (A rendszerváltás előtti és az a körüli évek a hungarológia területén ma már aranykornak tűnnek.) Az utóbbi két évtizedben, akik felelősséget éreztek a magyar nyelv és kultúra külföldi egyetemeket való színvonalas oktatása iránt, nem tudták eléggé hallatni a hangjukat. Mások nem tekintették igazán fontosnak a nemzetközi hungarológia ügyét. Ha ez nem változik, a magyar irodalom, kultúra és nyelv egyetemi oktatása Európában néhány év múlva magától meg fog szűnni, vagy pusztán lektorátusi nyelvoktatásra redukálódik. A drámai mértékű visszaesés jelei mindenütt mutatkoznak. A húsz évvel ezelőtíhez képes radikálisan csökkent azon oktatási egységeknek (tanszékeknek) a száma, amelyekben egyetemi tanár (professzor) vagy docens (társult professzor) irányítja a magyar képzést, ahol erről teljes értékű diplomát lehet kiadni. Ebből (is) következően a magyar szaknak az adott egyetemen belüli jelentősége is drámai zsugorodást mutat.

A régi professzorok hagyományos módon nem válthatók újjakkal. Ennek elsőrendű oka

az oktatás és kutatás általánossá vált pénzalapú megítélése, amelyből elkerülhetetlenül következik a kis (kevés hallgatót vonzó) szakok megszűnése. További nehézséget jelent a meglévő álláshelyek művelődéspolitikai és/vagy nemzetközi politikai szempontú más szakokhoz, nyelvekhez való átcsoportosítása, illetve az a tény, hogy az elmúlt évtizedekben több új, egyetemi oktatásban megjelenni kívánó, önálló állam jött létre.

A megüresedés (nyugdíjba vonulás) után a pénzt zárolják, vagy elveszik ezektől az egységektől, s jövedelmezőbb szakokhoz teszik át. (Hasonló folyamat zajlik egyébként nálunk is.) Az átátpótlás hiánya tehát elsősorban nem szakmai okokra vezethető vissza: az elmúlt évtizedekben számos olyan disszertáció született, és számos olyan kolléga van, akik képesek lennének egy hungarológiai program színvonalas megszervezésére és véghezvitelére. Ez azonban nem fog menni úgy, hogy a magyarságtudományi központok el-tartásában és finanszírozásában a terhek döntő többségét az ezeket a központokat befogadó egyetemekre és országokra terheljük. Amíg a magyar állam nem veszi ki a részét a saját nemzeti értékeinek, nyelvének, művelődésének külhoni oktatásából, addig a szakterület elhúzódo, de egyre gyorsuló eróziójának leszünk tanúi.

A meglévő lektori hálózat jelenlegi formájában erre még újabb fejlesztés esetén sem tud megoldást nyújtani. Felkészült, a fogadó egyetem magas szakmai köreiben tekintéllyel rendelkező kollégák kiküldése-alkalmazása lenne szükséges, akiknél a hallgatók záródolgozatot írhatnának, diplomát szerezhetnének.

IV. Javaslatok

Mindenekelőtt tisztázni kell, hogy a hungarológia művelése hogyan illeszkedik Magyar-

ország külügyi, nemzetpolitikai, tudományos és oktatási stratégiájába. Ebben ki kell térni a külföldön lévő oktató és kutatóhelyek fennmaradásának segítségével kapcsolatos kérdésekre, de választ kell adni arra is, hogy van-e (lesz-e) hazánknak olyan ösztöndíj-politikája, mely lehetővé teszi, hogy külföldi hallgatók szignifikáns csoportjai részesüljenek magyarországi képzésben (ezzel együtt nyelvi és hungarológiai alapképzésben). A külföldi egyetemeken működő magyar oktatóhelyek erre az igényre is támaszkodhatnak.

A legmagasabb szinten fel kell vetni a hogyan tovább kérdését, s el kell dönteni: magára hagyva lassú kimúlásra ítéljük-e a hungarológia külföldi oktatását, vagy lépéseket teszünk megmentéséért. Ez utóbbira többféle lehetőség kínálkozik.

1. A külföldi egyetemekkel, kormányokkal együttműködve néhány (négy-öt) erős hungarológiai tanszéket megtartunk, illetve fejlesztünk akár a kölcsönösség, akár a közös finanszírozás alapján. El kell dönteni, ezek hol lehetnek az EU nagy országain belül. A lektori hálózat helyett a kisebb létszámú, de sokkal hatékonyabb professzorit lehetne kialakítani. (Az egyébként is Európa nagyvárosaiban élő magyar szakos kollégák – pl. Rómában legalább két tucat él – a lektori feladatokat könnyen el tudnák látni.)

2. Megoldást jelenthetne magyar vendégutazók küldése is, melyeknek különböző formái léteznek, ám ezekben az esetekben a magyar államnak jelentősen hozzá kellene járulnia a kiküldött bérkeretéhez (több nyugati ország választotta ezt az utat).
3. Külföldi–magyar egyetemközi kooperációvá tenni ezt a feladatot, valamelyik tudományegyetem szakmailag illetékes tanszékei (megfelelő plusz állami finanszírozás mellett) ellátnák a külföldi képzést is, és viszont. Ennek részleteit ki kell dolgozni és szerződésben rögzíteni (Konfuciusz intézeti modell).
4. Fel kellene vetni, hogy az EU különítsen el forrásokat, amelyekkel a kis tagországok egymás kultúrájának, nyelvének jobb megismerését segítenék a megfelelő tanszékek közvetlen és hosszú távú támogatása révén (ilyen rendszer jelenleg nincsen).

A tanulmány Csernus Sándor, Sárközy Péter és Ujváry Gábor segítségével készült.

Kulcsszavak: *egyetemi oktatás, hungarológia, nyelvészet, finnugrisztika, irodalom, külpolitika, kulturális diplomácia, magyar tanszékek*

HIVATKOZÁSOK

URL1: <http://www.bbi.hu/index.php?id=62&cid=141>

URL2: <http://www.ungarisches-institut.de>

ARRHENIUSTÓL INDULT, ÉS...

Reményi Károly

az MTA rendes tagja
remeniir@freemail.hu

A klímaváltozással kapcsolatos lavinát elsősorban a Nobel-díjas tudós (az elektrolitok vezetőképességének felismeréséért kapta 1903-ban), Svante Arrhenius 1896-os aktív kutatásának eredményei indították el. Természetesen elemzések már jóval korábban is készültek (például William Wood *New England's Prospect* [1634]), de előtte igazán jelentős Joseph Fourier munkái voltak. Fourier szemlélete szerint: „...a földi hőmérséklet Fourier-elméletének elemei, tehát a Föld, mint egy hűlő test, a Nap, mint periodikus hőforrás, és a légkör, mint átlátszó közvetítő.” (Fleming, 1998)

Fourier munkásságára hatással volt Isaac Newton hűléselemlete. Newton hűléselemletének értelmezése a következő: egy közepes vákuumban, egy szigetelt forró anyag a vákuumkamra hideg falával való hőcserében hőt veszít. A hőszállítás elektromágneses sugárzással történik.

Két, egyébként azonos, egyenlő hőmérsékletű objektum, ha egyik fekete, a másik fényes, különböző módon abszorbeálja és emittálja a sugárzást. A fekete a reá eső sugárzás többségét abszorbeálja, a fényes a sugárzás többségét visszaveri. A feketének több sugárzást kell emittálnia, mint a fényesnek. Ha nem így tesz, akkor felmelegszik, míg a fényes lehűl. A földön a fehér hó a nap folyamán a napsugárzást visszaveri, és védi a földet a fel-

melegedéstől. Éjszaka a hó sokkal kevésbé sugároz, mint a sötét föld, és lassítja a hűlést. Fourier-t megérintette a hőnek newtoni elmélete: „A hő áthatolás alapelve, mint a gravitáció, minden tárgyra és a tér mindenségre érvényes, és egyszerű és állandó törvény” (Fleming, 1998).

Arrheniusnak a klímakutatás területén való színrelépésével azonban új korszak kezdődött. Természetesen, a téma jellegénél fogva a különböző paraméterek hatásáról komoly viták folytak, de folynak ma is. „A klímaváltozással kapcsolatos véleményekben korábban sem volt konszenzus, és sokan gondolták az éghajlat esetleg hűvösebbé válik” (Fleming, 1998).

Arrhenius munkásságában a korábbi elméleteket és rendelkezésre álló klímaadatokat is figyelembe véve, azt látjuk, hogy elsősorban Fourier-hoz fordult vissza. Arrhenius az 1924-ben publikált memoárjaiban másolatban idézte Fourier 1827-es cikkét, ahogy másokat is, akiknél az üvegházhatás említése megtalálható. A naplójában így kiáltott fel: „Mindennap kísérletezek; a téma teljes mértékben a kezemben van” (Fleming, 1998).

Svante Arrheniust számosan az üvegházhatás és a globális fölmelegedés elméletének atyjaként dicsérik. Ugyanakkor Arrhenius munkáiról 1896 óta éles vita folyik. Munkásságának vitatott elemei: az általa használt